

An Inquiry into Dystopia in the Qur'an and Its Comparison with Fârâbi's Astray, Ignorant, and Vicious Cities as well as the Contemporary City

Marziyeh Pourmohammadi ¹, Seyyed Mohsen Habibi ^{2,*}, Seyyed-Hossein Bahrainy ² and Zohreh Davoudpour ³

1. Ph.D. Candidate, Faculty of Architecture and Urban Planning, Islamic Azad University, Qazvin branch, Qazvin, Iran

2. Professor, Department of Urban Planning, College of Fine Arts, University of Tehran, Tehran, Iran

3. Assistant Professor, Faculty of Architecture and Urban Planning, Islamic Azad University, Qazvin branch, Qazvin, Iran

* Corresponding Author, smhabibi@ut.ac.ir

ARTICLE INFO ABSTRACT

UPK, 2020

VOL.4, Issue.3, PP, 37-49

Received: 28 Sep 2019

Accepted: 08 Apr 2020

Dep. of Urban Planning
University of Guilan

KEYWORDS: Utopia,
Quranic dystopia, *qarya*,
Fârâbi, contemporary city

Background: Since long time ago, theoreticians and intellectuals of urban and non-urban fields have concerned themselves with providing outlines and portraits of, and thoughts about, utopia. In principle when it comes to utopia, everyone complains about the status quo, looks for a solution under utopia so as to improve the situation, and provides an imaginary or actual outline of utopian features. There are very few people, nevertheless, who provide an outline of dystopia in order to give an indirect account of the features of utopia.

Objectives: In this paper, my goal is to consider the Quranic dystopia so as to find out more about the features of Quranic utopia.

Methodology: In my inquiry into the concept of Quranic utopia in this paper, I have deployed a reverse method; that is, I unearth the features of utopia via those of dystopia. In my references to the Qur'an as the main source of the research, I have deployed an exegetical-interpretational method relying mainly on *al-Mizân* in order to understand Quranic verses.

Results: In this research, I have identified four city-related concepts in the Qur'an: *balad*, *qarya*, *madîna*, and *miṣr*. The word, *qarya*, is synonymous with dystopia, and *balad* denotes utopia, and by considering them together, we can account for Quranic utopia.

Qarya or the Quranic dystopia is a city whose people are not believers—they do not believe in God, the day of resurrection, the prophethood of prophets, and the imamate of the Imams, and do not do righteous actions. They are obstinate and vicious, they are deniers, polytheists, unbelievers, and oppressors. These are people who seek more pleasure, more wealth, unlimited freedom, greater domination, more general praise, and in a word, they love this world and seek no goals except the enjoyment of this world. When the Qur'an deals with the features of dystopia, it is mainly concerned with lifestyles, beliefs, moral attitudes, and conducts of people of "town" (*qarya*) and its rulers, and rarely does it deal with anatomical features thereof.

Conclusion: Features enumerated by Fârâbi for his dystopias are compatible with those of the Quranic dystopia. Moreover, through a comparison between contemporary cities and Quranic dystopias, I conclude that contemporary cities are in a regressive direction towards *qarya*.

Highlights:

We would end up in a dystopia if citizens do not change their lifestyles and correct their beliefs and moral attitudes.

Cite this article:

Pourmohammadi, M., Habibi, S., Bahrainy, S., & Davoudpour, Z. (2020). An Inquiry into Dystopia in the Qur'an and Its Comparison with Fârâbi's Astray, Ignorant, and Vicious Cities as well as the Contemporary City. *Urban Planning Knowledge*, 4(3), 37-49.
doi: 10.22124/UPK.2020.14563.1301

واکاوی پادآرمان شهر در قرآن کریم و تطبیق آن با مدینه‌های غیرفاضله فارابی و شهر معاصر

مرضیه پورمحمدی^۱، سید محسن حبیبی^{۲*}، سیدحسین بحرینی^۳ و زهره داود پور^۳

۱. دانشجوی دکتری رشته شهرسازی دانشکده معماری و شهرسازی دانشگاه آزاد قزوین، قزوین، ایران

۲. استاد تمام دانشکده شهرسازی، پردیس هنرهای زیبا، دانشگاه تهران، تهران، ایران

۳. استادیار گروه شهرسازی دانشکده معماری و شهرسازی دانشگاه آزاد قزوین، قزوین، ایران

* نویسنده مسئول: smhabibi@ut.ac.ir

اطلاعات مقاله	چکیده
<p>دانش شهرسازی، ۱۳۹۹ دوره ۴، شماره ۳، صفحات ۳۷-۴۹ تاریخ دریافت: ۱۳۹۸/۰۷/۰۶ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۰۱/۲۰ گروه شهرسازی، دانشگاه گیلان</p>	<p>بیان مسئله: ترسیم، تصور و تفکر درباره آرمان شهر از گذشته تا امروز مورد توجه نظریه‌ورزان و اندیشمندان حوزه شهری و غیر شهری بوده است. اصولاً اندیشمندان حوزه آرمان شهری از وضعیت موجود شهرها شکایت داشته و دارند و برای بهتر شدن وضعیت شهرها به دنبال راهکاری تحت‌عنوان آرمان شهر می‌گردند و به ترسیم خیالی یا حقیقی ویژگی‌های آرمان شهری می‌پردازند. کمتر کسی در این حوزه وجود دارد که به ترسیم پادآرمان شهر بپردازد و از طریق غیر مستقیم بخواهد ویژگی‌های آرمان شهر را تبیین کند.</p> <p>هدف: هدف این مقاله، بررسی پادآرمان شهر قرآنی است تا بتوان از این طریق به ویژگی‌های آرمان شهر قرآنی با جزئیات بیشتری پی برده شود.</p> <p>روش: در این مقاله برای کاوش در مفهوم آرمان شهر قرآنی از روش معکوس (برهان خلف) استفاده شده است یعنی از طریق بررسی پادآرمان شهر به ویژگی‌های آرمان شهر خواهد رسید. همچنین برای فهم و تحلیل ویژگی‌های قرآنی شهر و مقایسه آن با نظریات فارابی از روش تحلیلی- تطبیقی استفاده گردیده است. نوع تحقیق نظری است و مهم‌ترین منبع مورد استفاده در این پژوهش قرآن و تفسیر المیزان است.</p> <p>یافته‌ها: در این پژوهش چهار مفهوم (بلد، قریه، مدینه و مصر) از کتاب مبین برای شهر استخراج گردید که واژه قریه با واژه پادآرمان شهر مترادف می‌باشد و بلد به آرمان شهر تعلق می‌گیرد که از قرارگیری این دو در کنار هم، می‌توان آرمان شهر قرآنی را تبیین کرد. ویژگی‌های استخراج شده از این دو مفهوم با ویژگی‌های شهر معاصر (ایرانی) و همچنین مدینه‌های فارابی (فاضله، جاهله، فاسقه و ضاله) مقایسه و تطبیق گردید.</p> <p>نتیجه‌گیری: با توجه به بررسی‌های بعمل آمده ویژگی‌هایی که فارابی برای پادآرمان شهرهای خود برشمرده است با ویژگی‌های قرآنی پادآرمان شهر هماهنگی و تناسب دارد. همچنین از تطبیق شهرهای معاصر با ویژگی‌های پادآرمان شهر قرآنی این نتیجه بدست آمد که شهر ایرانی معاصر در یک سیر نزولی در حال حرکت است و این سیر رو به سوی قریه دارد.</p>
<p>کلیدواژه‌ها: پادآرمانشهر، مدینه ضاله، قریه، بلد، آرمانشهر</p>	<p>نکات برجسته: بررسی پادآرمان شهر و استخراج ویژگی‌های بارز شهر معاصر و تطبیق این دو با هم، راه سریعتری برای رسیدن به آرمان شهر می‌باشد. زیرا با بررسی آنچه که نباید باشد و جلوگیری از تحقق آن، بستر تحقق آرمان شهر فراهم می‌گردد. بنابراین نقطه آغاز شکل‌گیری آرمان شهر، شناخت ویژگی‌های پادآرمان شهری شهر معاصر می‌باشد.</p>

بیان مسئله

انسان در پی کمال مطلوب و سعادت کامل است و در هر موضوعی که وارد می شود، در جستجوی کمال مطلق و بی نهایت آن می باشد. شهر نیز به عنوان جایگاه زندگی مطلوب انسان از این قاعده پیروی می کند و در پی کمال آن است. بنابراین باتوجه به ساختار وجودی انسان، او در جهت تغییر وضع موجود به وضع مطلوب است. انسان به وضع موجود اکتفا نمی کند و از وضعیت شهر موجود (پادآرمان شهر) گله مند و ناراضی است و در تلاش برای تغییر آن می باشد؛ بنابراین به دنبال آرمان شهر و ترسیم و تحقق آن است تا به هدفش که کمال طلبی است نائل آید. او به عنوان خلیفه... به دنبال شهری است که تمام خیرها و خوبیها در آن جمع شده باشد و در نهایت آرامش و امنیت و سلامت و شادی در آن زندگی کند.

با توجه به این توصیفات، اندیشه آرمان شهری از گذشته دور نزد مردمان سرزمین غرب و شرق وجود داشته است و تا امروز و نزد جدیدترین مکتبها و اندیشهها نیز این اندیشه وجود دارد. اندیشمندیان در این حوزه فعالیت کرده اند و به این موضوع پرداخته اند و به توصیف و ترسیم و یا حتی تحقق این امر همت گمارده اند. در میان نظریه پردازان غرب افرادی مانند توماس مور^۱، سنت آگوستین^۲، فرانسیس بیکن^۳، رابرت اوئن^۴ و... به توصیف آرمان شهر پرداخته اند.

از نظر مور آرمان شهر، شهری است که مردم آن مذهبی و دین رسمی مردم خداپرستی باشد ولی تمامی ادیان در اتوپیا آزادند. مردم به معاد اعتقاد داشته باشند. آدمها یک جور لباس می پوشند و ساختمانها به یکدیگر شبیه هستند و بی عدالتی در شهر وجود ندارد. همه هر وقت کمبودی داشته باشند می توانند از انبار عمومی برداشت کنند و مالکیت خصوصی در این اتوپیا وجود ندارد (مور^۵، ۱۵۱۶).

لینچ نیز برای یک شهر خوب ویژگیهای کارائی و عدالت، دسترسی، تناسب، معنی، سرزندگی و نظارت و اختیار را بر می شمرد (لینچ^۶، ۱۹۱۸). همچنین نظریات جدیدی نظیر دهکده شهری، ویژگیهای هوشمندی مکانی، سیستم حمل و نقل کارآمد، تنوع کاربری، انسجام کالبدی، عرصه های عمومی فعال، فرم شهری فشرده، مشارکت اجتماعی و خوداتکایی و خودکفایی نسبی را برای یک شهر ایده آل نام می برد (بحرینی، ۱۳۹۷).

باتوجه به این نظریات، وجه اشتراک نظریه پردازان غربی نظیر مور و بیکن در زمینه آرمان شهر، حضور مردمی معتقد و خداپرست در شهر و همچنین برقراری صلح و آرامش و دوستی در شهر و عدم وجود ظلم و بی عدالتی در آن می باشد. و وجه اشتراک نظریات لینچ و نظریه دهکده شهری در عدالت و دسترسی و سرزندگی در شهر می باشد.

اندیشمندان اسلامی نیز تلاش کرده اند در زمینه آرمان شهر نظرورزی کنند. فارابی، ابن سینا و خواجه نصیرالدین طوسی از جمله اندیشمندان، حکیمان اسلامی و ایرانی در حوزه آرمان شهری می باشند. فارابی در حوزه آرمان شهری بیشتر درباره ویژگیهای حاکم شهر سخن می گوید و حاکم را فردی حکیم و فرزانه و... می داند. در مدینه فاضله فارابی، رئیس مدینه مقدم بر مدینه است و وجود و دوام شهر، قائم به اوست (فارابی، ۱۳۸۹).

ابن سینا نیز در توصیف آرمان شهر؛ دلیری، اعتدال، حسن تدبیر و خردمندی را برای فرمانروای آرمانی ضروری می داند. او نیز به پیروی از فارابی فرمانروایی را شایسته پیامبر و جانشین شایسته وی (خلیفه یا امام) می داند. ابن سینا درباره قوانین الهی (احکام شرعی و...) برای زندگی معنوی انسان و قوانین مدنی برای زندگی این جهانی نیز صحبت می کند (نقل در اصیل، ۱۳۹۳، ۱۵۷-۱۵۹). خواجه نصیر الدین طوسی نیز همچون فارابی درباره صفات والای رهبری و جانشینان او و چگونگی اجرای عدالت در شهر صحبت می کند و مردم مدینه فاضله را در اندیشه و باور، رفتار و کردار همانند می داند. این مردم درباره مبدأ و معاد و غایت مطلوب بر یک باورند و اعمال آنها بر طبق عقل و حکمت و عدالت است و باور و رفتار اهل مدینه با هم هماهنگ است. بنابراین بارزترین ویژگی شهر آرمانی خواجه نصیر، هماهنگی در باور و رفتار اهل مدینه است که بی آن، شهر آرمانی معنا و مفهوم نمی یابد (نقل در اصیل، ۱۳۹۳، ۱۶۴-۱۶۶).

^۱ پوتوپیا

^۲ اتوپیا به نام شهر خدا

^۳ اتوپیا علم و فن آوری و تجربه: آتلانتیس نو

^۴ بنیادگذاران جنبش سوسیالیسم تعاونی

^۵ More, 1516

^۶ Lynch, 1918

واکاوی یادآرمان شهر در قرآن کریم... / پورمحمدی و همکاران

علامه مجلسی در بحارالانوار نیز درباره آرمان شهر اسلامی می‌گوید: حکومت آرمانی، حکومت معصوم است که به دست او عدالت اجتماعی در شهر محقق می‌شود. این حکومت در نهایت به دست امام مهدی (عج) محقق خواهد شد (مجلسی، ج ۱۳، ۲۵۹). در این شهر مردم بیشتر به یاد خدا و مرگ هستند و دارای اخلاق خوش و صلح و صفا هستند و دشنام و دشمنی و دروغ و خشونت و ستیزه در میان آنها وجود ندارد. روح دادگری در روابط مردم و پرهیزشان از افزون خواهی از حکومت بی نیازشان کرده است. هر کس به قدر نیاز بر می‌داشته و در بازار فروشنده ای نبوده است (مجلسی، ج ۱۲، ۱۷۶-۱۷۷). از نظر اندیشمندان اسلامی، مفاهیم اساسی همچون مبدأ و معاد، نبوت و امامت، انسان و سعادت، عدالت و فضیلت، تعاون، کمال و ... در تعریف ارمان شهر و شکل‌گیری آن نقش مهم و حیاتی دارد.

وجه اشتراک تمامی نظروزران و اندیشمندان اسلامی در زمینه آرمان شهر، حاکمیت شهری و ویژگی‌های حاکم شهر می‌باشد. از نظر آنان حاکم آرمان شهر، پیامبر، معصوم و نماینده ی وی در غیاب او می‌باشد در صورتی که در نظریات غربی، هیچ یک از نظریه پردازان به موضوع حکومت شهری و ویژگی‌های رهبر شهر اشاره نکرده‌اند و این وجه افتراق آنها می‌باشد. وجه اشتراک نظریه پردازان غربی و اسلامی در زمینه آرمان شهر، عدالت و برقراری صلح و امنیت در شهر می‌باشد. همچنین نظریه پردازان اسلامی هر یک به تناسب به برخی از ویژگی‌های اعتقادی- اخلاقی- رفتاری مردم آرمان شهر اشاره کرده‌اند و از قوانین حاکم بر آن صحبت کرده‌اند. ابن سینا، به قوانین الهی و مدنی حاکم در شهر پرداخته است. خواجه نصیر درباره باورها و رفتارهای هماهنگ مردم صحبت کرده است و علامه مجلسی نیز با توجه به روایات ویژگی‌های اعتقادی و همچنین ویژگی‌های اخلاقی- رفتاری مردم را بیان کرده است.

با توجه به بررسی اجمالی نظرات ذکر شده در زمینه آرمان شهر، بسیاری از زوایا و ویژگی‌های پنهان آرمان شهر توسط نظریه پردازان ترسیم و روشن نشده است و بیشتر نظریه پردازان غرب و شرق به کلیات آرمان شهر پرداخته‌اند و از جزئیات آن پرهیز کرده‌اند علی‌الخصوص اندیشمندان اسلامی ولی می‌توان این ویژگی‌های مغفول را از طریق بررسی یادآرمان شهر استخراج نمود. یعنی می‌توان از طریق ویژگی‌های منفی که توسط اندیشمندان برای شهر ذکر شده است و با استفاده از روش معکوس به ویژگی‌های آرمان شهر رسید.

اهمیت پژوهش در زمینه یادآرمان شهر از این جهت می‌باشد که بررسی ویژگی‌های یادآرمان شهر و تطبیق آن با شهر معاصر و استخراج ویژگی‌های مثبت و منفی شهر موجود و ارزیابی شهر موجود، دورنمایی برای آینده پژوهی در زمینه شهر ترسیم می‌کند و راهی برای برنامه‌ریزی صحیح شهری می‌گشاید. همچنین بررسی یادآرمان شهر، اعتقاد به ظهور منجی در شیعه و تحقق آرمان شهر در زمان وی را تثبیت می‌کند زیرا تا قبل از ظهور وی عالم پر از ظلم و ستم (ویژگی‌های یادآرمان شهری) خواهد شد و تا زمانه او آرمان شهری تحقق نخواهد یافت.

با توجه به گستردگی موضوع آرمان شهر و یادآرمان شهر، هدف این پژوهش، بررسی یادآرمان شهر قرآنی و تطبیق آن با مدینه‌های غیرفاضله فارابی می‌باشد و تبارشناسی نظروزرانی‌های دیگران درباره این موضوع، خارج از حوزه تمرکز مقاله می‌باشد.

مبانی نظری و پیشینه پژوهش

بازخوانی یادآرمان شهر در نزد فارابی

فارابی از جمله اندیشمندان مسلمانی است که در کتاب سیاست المدینه به یادآرمان شهر و آرمان شهر پرداخته است و در زمینه یادآرمان شهر به جزئیات بیشتری پرداخته است و در آرمان شهر یا مدینه فاضله به کلیات اکتفا کرده است و می‌توان از یادآرمان شهر او، جزئیات بیشتری درباره آرمان شهر را استخراج کرد. او شهر را به چهار گروه تقسیم می‌کند. گروه اول شهرها، مدینه فاضله یا آرمان شهر می‌باشد و سه گروه دیگر به یادآرمان شهر تعلق می‌گیرد و مدینه جاهله و فاسقه و ضاله می‌باشد که در زمینه انواع یادآرمان شهر، خواجه نصیر نیز با فارابی هم عقیده می‌باشد و از نظرات او پیروی می‌کند.

فارابی در مدینه فاضله خویش درباره ویژگی‌های حاکم شهر سخن می‌گوید و حاکم را فردی حکیم و فرزانه می‌داند که صفات امامان معصوم را دارد و بر شهر فرمانروایی می‌کند و مردم را بر حسب سرشت و شایستگی خویش به کاری می‌گمارد و این گونه عدالت را در شهر جاری می‌سازد و مردم را به سمت سعادت دو جهان (خیر مطلق) راهنمایی می‌کند.

در این شهر فرمانروایی شهر به دست امام معصوم یا جانشین او یا گروهی از حکیمان انجام می‌شود. این شهر اجتماعی است که مردم برای دستیابی به نیکی و زدودن بدی و رسیدن به سعادت حقیقی به تعاون با هم برخاسته‌اند. فارابی در زمینه آرمان شهر (مدینه فاضله) به همین مقدار کفایت می‌کند ولی در پادآرمان شهرها (مدینه جاهله و فاسقه و ضاله) درباره ویژگی‌های اعتقادی و اخلاقی و کرداری مردم صحبت می‌کند که دوری جستن از این ویژگی‌ها در شهر، مدینه فاضله را به دنبال دارد. جدول شماره یک به انواع شهرها از نگاه فارابی و ویژگی‌های آنها می‌پردازد.

جدول ۱

انواع مدینه از نگاه فارابی

انواع مدینه: آرمان شهر و پاد آرمان شهر	ویژگی‌های اعتقادی	ویژگی‌های عملی (اخلاقی - رفتاری)	ویژگی‌های رهبری جامعه
آرمان شهر: مدینه فاضله	اعتقاد به توحید و معاد و نبوت و امامت و عدل	تعاون در خیر و نیکی و زدودن بدی و رسیدن به سعادت حقیقی (خیر مطلق)	رهبر: پیامبر - امام معصوم یا جانشین او - یا گروهی از حکیمان. اجرای عدالت با توجه به شایستگی و ویژگی‌های سرشتی هر فرد
پاد آرمان شهر			
مدینه فاسقه (شهر بزه کاران و نافرمانان): گونه‌های شهر بزه کاران به شمار گونه‌های نادان شهر است	اعتقاد به معارف حقه (توحید و...) و درک نیک بختی	عدم عمل به این معارف (عدم هماهنگی میان کردار و باور)	-----
مدینه ضاله (شهر گمراهان):	اعتقاد وارونه به آفریدگار نخستین هستی و مبادی وجود و معنای سعادت	عمل وارونه	-----
مدینه جاهله (نادان شهر): شش نوع دارد	عدم اعتقاد به آفریدگار نخستین و مبادی وجود	تلاش و عمل برای نیکبختی‌های موهوم	به کار بردن تدبیر نیکو و اندیشه خوب برای رساندن مردم به خواسته‌ها و اهدافشان، نیاز به مال و توانگری برای تحقق این امر و خواستار کرامت و ستایش
۱) ضروریه	"	همکاری و همیاری مردم در به دست آوردن نیازهای ضروری	کمک به مردم در رسیدن به ضروریات زندگی و تدبیر در این امور
۲) نذله (سرمایه داری و توانگری فرومایگی)	"	تلاش برای انباشت و اندوخته بیشتر علاوه بر ضروریات زندگی	تدبیر و اندیشه نیکو برای رساندن مردم به توانگری و سرمایه داری و فراخی مال و ثروت
۳) خسیسه (خست): خوشی مادی و خیالی	"	تعاون و تکاپو برای دست یازیدن به بهره برداری از خوشی‌های حسی و خیالی (شوخی و بازی، خوردنی و آشامیدنی، آمیزش‌های لذت بخش و...)	تدبیر و اندیشه نیکو برای رساندن مردم به خوشی بیشتر
۴) شهر کرامیه (جوانمردی)	"	تعاون مردم شهر به ستایش شدن و عزیز و ارجمندگشتن به گفتار و کردار هرچه شایستگی فرد بیشتر، ستایش بیشتر، شایستگی و فضیلت: مال، خوشی یا بزرگواری و بخشش بیشتر	تدبیر و اندیشه نیکو برای رساندن مردم به ستایش بیشتر
۵) تغلیبه (چیره گری)	"	تعاون در چیره گری و سلطه گری بر دیگران: سلطه با مال و فرزند و اصل و تبار از طریق توانایی جسمی یا فکری و یا ساز و برگ و ابزار چیره گی (ابزار جنگی: فریب یا حمله)	تدبیر و اندیشه نیکو برای رساندن مردم به چیره گی بیشتر
۶) حریه: آزادی (شهر گروهی یا شهر جمهوری)	"	برابری، آزادی، خواسته‌های بسیار، عدم چیره-گی، بدون فرمانده، اجتماعی از مردم همانند و نابرابر، گردهمایی افراد فرومایه و پست و بزرگواری و ارزشمند	بدون رهبر یا رهبری به خواست همه ی مردم شهر

برگرفته از: (فارابی، ۱۳۸۹)

جدول ۲

ویژگی‌های اخلاقی و رفتاری مردم نادان شهر (مدینه جاهله)

انواع شهرها	ویژگی‌های اخلاقی و رفتاری و کالبدی شهرها
شهر نذله و خسیسه	اخلاق: خودپسندی، گزافه‌گویی، ستمگری و چیره‌گری، توانگری و خوشی
شهرهای ضروریه، انباشت مال و سرمایه، خوشی مادی و خیالی، و جوانمردی	کالبدهای پرتوان و نیرومند، خوی سخت و سنگ دل، ستمگری، ناچیز شمردن مرگ، روحیه ستیزه‌گری، آزمندی، دل‌بستگی (به خوردنی و نوشیدنی و زناشویی)، رفاه و آسایش، روحیه خشم و درندگی، خواهش‌های نفسانی (مغلوب بودن قوای عقلیه در برابر قوای خاصمه و شهوانی).
شهر تغلیبه (شهر چیره‌گری و ستمگری)	پرخوری، زیاده‌روی، ستمگری و سنگدلی و خشمگینی و آزمندی، دل‌بستگی به زنان و زناشویی و چیره شدن بر هر چیز
شهر حریه	ظاهری زیبا و دل‌فریب و جذب‌کننده، مردمی گوناگون با سرشت‌های متفاوت، شهری بی‌کرانه با تفاوت‌های فرهنگی بسیار زیاد، حضور پاره‌هایی از صفات مدینه فاضله در درون مدینه جاهله.

برگرفته از: (فارابی، ۱۳۸۹)

در جداول شماره یک و دو ویژگی‌های آرمان شهر و یادآرمان شهر فارابی ذکر گردید. باتوجه به ویژگی‌هایی که برای انواع یادآرمان شهر فارابی بیان شد، می‌توان ویژگی‌های اعتقادی- اخلاقی- رفتاری آرمان شهر اسلامی را استخراج نمود. به عنوان مثال در شهر چیره‌گر، می‌توان با فرونی مال و فرزند و اصل و نسب بر دیگران سلطه پیدا کرد این در حالی است که قرآن می‌فرماید: مال و فرزند و اصل و نسب وسیله آزمایش و فتنه برای انسان است و ارزش انسان به میزان پرهیز او از محرمت و مکروهات (تقوا) و انجام واجبات است و مال و فرزند و نسب و خون نباید سبب تفاخر و خودبرتربینی و سلطه و زورگویی انسان شود.

با توجه به جدول شماره یک نادان شهرهای فارابی به ترتیب کامل‌تر می‌شوند و هر یک از دیگری بهتر و نیک‌بخت‌تر و در جستجوی هدف کامل‌تر و بیشتری می‌باشد و ویژگی‌های شهر قبلی را در خود دارد. مثلاً شهر خست از دو شهر قبلی نیک‌بخت‌تر می‌باشد و آرزوی همه مردم مدینه جاهله می‌باشد زیرا هدف مردم شهر ضروریه و توانگری (رسیدن به درباست زندگی و سرمایه بیشتر) برای به کار بردن این دست آوردها برای دست یازیدن به خوشی می‌باشد.

در شهرهای ضروریه (تأمین نیازهای حیاتی) و گروهی (آزادی همگانی) برپایی مدینه فاضله و فرمانروایی مردمان با فضیلت از دیگر شهرهای جاهلیت آسان‌تر و ممکن‌تر است ولی در دیگر شهرهای جاهلیت، مردمان از فرمانروایی مردمان با فضیلت سرباز خواهند زد و پذیرای آن نخواهند بود (فارابی، ۱۳۸۹، ۲۸۷). بنابراین بستر و زمینه شکل‌گیری مدینه فاضله در این دو شهر بیشتر خواهد بود زیرا مردم در این دو شهر وابستگی کمتری به دنیا دارند.

روش پژوهش

روش انجام پژوهش حاضر، روش معکوس یا برهان خلف می‌باشد یعنی برای رسیدن به آرمان شهر اسلامی- قرآنی از مفهوم متضاد آن یعنی یادآرمان شهر قرآنی استفاده می‌کنیم و با استفاده از قاعده وجود یا عدم به ویژگی‌های آرمان شهر خواهیم رسید. برای مراجعه به قرآن به عنوان اصلی‌ترین منبع این پژوهش، از روش تفسیری- تاویلی استفاده گردید و تفسیر المیزان به عنوان راه وصول به فهم آیات قرآن انتخاب شد. در این تحقیق به روش علامه در المیزان (تفسیر ایه به آیه: روش تطبیقی) از آیات قرآن و ارتباط آن‌ها با یکدیگر بهره گرفته شد تا تمامی زوایای مفهوم بررسی شود.

با توجه به مطالعاتی که در زمینه شهر اسلامی- قرآنی برای تدوین رساله دکتری صورت گرفت و پژوهشی که در قرآن در زمینه شهر و ویژگی‌های آن با استفاده از روش برهان خلف در این تحقیق انجام گردید این دستاورد جدید به دست آمد که قرآن با توجه

به واژه‌های مترادفی^۱ که برای شهر انتخاب کرده است علاوه بر توصیف آرمان شهر، به توصیف ویژگی‌های پادآرمان شهر نیز پرداخته است و توضیحات و آیاتی که در زمینه پادآرمان شهر آورده است، بسیار بیشتر از آرمان شهر می باشد و می توان با بررسی ویژگی‌های پادآرمان شهر قرآنی به آرمان شهر قرآنی دسترسی پیدا کرد که در ادامه به این یافته ها پرداخته می شود. روند کار انجام شده به شرح زیر است:

- (۱) جمع آوری آیات مربوط به پادآرمان شهر (عین واژه و واژه های مکمل) و بررسی تفاسیر مختلف علی الخصوص تفسیر المیزان
- (۲) مشاهده آیات قبل و بعد آیات مربوطه برای فهمیدن و درک بیشتر مفاهیم آیات و ارتباط موضوعات با هم.
- (۳) استخراج تعاریف و ویژگی های مربوط به پادآرمان شهر
- (۴) مقایسه و تطبیق ویژگی های پادآرمان شهر و آرمان شهر در قرآن با آراء مطروحه فارابی در زمینه شهر و همچنین شهرهای معاصر

یافته‌ها و بحث

پادآرمان شهر قرآنی: قریه^۲

یکی از واژه‌هایی که به‌عنوان واژه مترادف شهر در قرآن در نظر گرفته شده است، واژه قریه می باشد. این واژه در مورد شهرها یا مجتمع‌هایی که گناهکاران در آن بوده‌اند نیز به کار رفته است (بقره: ۵۸ و ۲۵۹؛ نساء: ۷۵؛ انعام: ۱۲۳؛ اعراف: ۴، ۹۴ و ۱۶۱؛ حجر: ۴؛ نحل: ۱۱۲؛ انبیاء: ۱۱) (نقی زاده، شهر و معماری اسلامی، ۴۰-۴۱). این تحقیق با این معنی قریه یعنی اجتماع گناهکاران در یک شهر سر و کار دارد.

از جمع بندی آیاتی که عین واژه قریه در آن آمده است این ویژگی ها استخراج می شود:

ساکنان قریه به توحید و معاد و نبوت ایمان ندارند و منکر آن هستند (انعام، ۱۲-۱۴ محمد و ...). اهل عصیان و سرکشی و طغیان ناشی از نعمت هستند و غرور و نخوت و تکبر ویژگی اخلاقی آنهاست. آنها نسبت به دستورات خداوند لجوج و سرسخت هستند و از آن سرپیچی می کنند و اهل مجادله به باطل و پوشاندن حق و دشمنی با خدا و رسول او هستند (۱۳۰-۱۳۱ انعام، ۶-۷ انعام، ۵۸-۶۰ قصص ۵۶-۶۵ اسراء، ۴۸-۷۷ انبیاء). ستمکاری و ظلم (چه مردم چه صاحبان شهر) روش و منش آنهاست (آیه ۶ انعام، ۵۸-۶۰ قصص، ۱۰۰-۱۰۸ هود، ۶۳-۸۲ یوسف). اهل اصرار بر اعمال سوء و گناه هستند و گناه به صورت یک عادت بین افراد جامعه می باشد. راه ضلالت و گمراهی را انتخاب کرده اند و بر آن اصرار دارند (آیه ۵۹-بقره، ۶ انعام، ۲۱-۲۸ احقاف، ۱۴-۴۰ عنکبوت، ۳۸-۵۷ حج، ۱۹۲-۲۲۷ شعراء). مردمی اهل خدعه و نیزنگ و خیانت هستند (۱۲۲-۱۲۳ انعام، ۵۶-۶۵ اسراء). از رحمت خدا ناامید و از ذکر او رویگردان هستند (آیه ۱۴-۴۰ عنکبوت) ویژگی دوم از مردم قریه؛ انتخاب زندگی دنیا و بسنده کردن به آن و بهره گیری از آن می باشد. دلبستگی به دنیا و جهان ماده و تسلیم بی قید و شرط در برابر آن و سرگرم دنیا بودن هدف زندگی آنها و نهایت خواسته و آرزوی مردم قریه می باشد (۱۳۰-۱۳۱ انعام، ۵۸-۶۰ قصص و ...). میل به جاودانگی در دنیا، پیروی از هوس و هوی نفس و لذت و تلبذ بی-قید و شرط و مستی شهوت که سرچشمه انواع انحرافات انسانی و گناه می باشد از خصوصیات بارز آنهاست (۱۲۳-۱۵۹ شعراء). از ویژگی های دنیا که در آیه ۲۰ حدید برای اهل دنیا آمده است: دنیا؛ لعب (کودک) و لهو (نوجوان) و زینت (جوان) و تفاخر (میان سال) و تکاثر (کهن سالی) برای انسان‌های دنیا طلب و دنیا جو و دنیا پرست می باشد. ویژگی مهم دیگر مردم قریه این است که آنان اهل شقاوت و بدبختی و خسران و فسق و فجور و فساد بر روی زمین (مفسد و فسادانگیز) هستند (۱۰۰-۱۰۸ هود، ۱۴-۴۰ عنکبوت، ۱-۱۰ حشر). آنان مردمی مشرک (آیه ۱۴-۴۰ عنکبوت، ۹-۲۶ کهف، ۴۱-۶۲ فرقان، ۱۹۲-۲۲۷ شعراء) می باشند و در امر بت پرستی و کارهای ناشایست از یکدیگر پیروی می کنند و به خاطر دوستی با یکدیگر مرتکب گناه می شوند (آیه ۱۴-۴۰ عنکبوت). در قریه ثروتمندان مست شهوت و قدرت بر شهر حکومت دارند نه فضلا و

^۱ مدینه، بلده قریه و مصر

^۲ "قریه" در اصل از ماده "قری" (بر وزن نهی) به معنی "جمع شدن" آمده، و چون قریه مرکز اجتماع افراد بشر است، این نام بر آن اطلاق شده است، از اینجا روشن می شود که قریه تنها به معنی روستا نیست، بلکه هر گونه آبادی و مرکز اجتماع انسانها را اعم از روستا و شهر شامل می شود، و در بسیاری از آیات قرآن نیز این کلمه به "شهر" یا "هر گونه آبادی" اعم از شهر و روستا اطلاق شده است (ناصر مکارم شیرازی، تفسیر نمونه، ج ۶، ص ۸۳)

این بستر هلاکت آنها را فراهم می کند. پیشوایان شهر راه فسق و تبه کاری و ظلم و نیرنگ و گمراه کردن را در پیش می گیرند و زمینه را برای گمراه کردن مردم در شهر فراهم می کنند (۱۶-۱۷ اسراء، ۱۱۶-۱۱۷ هود و ...). اهالی قریه، مردمی هستند که از حدود الهی تجاوز می کنند و اهل اسراف هستند و از قانون فطرت منحرف می شوند (۸۰-۸۴ اعراف، ۱-۱۵ انبیاء، ۱۳-۳۲ یس و ...). سفیه و نادان و جاهل و غیر منطقی، و در بی خبری و غفلت از حق هستند (۲۱-۲۸ احقاف، ۱۱-۱۷ حشر، ۹-۲۲ اسراء، و ...) و سرانجام کار آنها بیهوده و عبث است. مردمان قریه با افراد پاکدامن دشمن هستند زیرا آنها را مزاحم اهداف خود می بینند (ایه ۸۰-۸۴ اعراف). اکثر قریه ها در قرآن دارای صاحبان قدرت و مکنت بودند و از قدرت زیادی برخوردار بودند و احساس بی نیازی نسبت به خداوند و بی اعتقادی به او داشتند. آنها مردمی به ظاهر شجاع و قدرتمند و متحد بودند و هستند ولی در باطن مردمی ترسو و پراکنده دل و بی عقل و بی یاور هستند.

همچنین این شهرها دارای ساختمان های بلند و مستحکم (صاحبان دژهای محکم) بودند و هستند و باران های زیاد و باغات فراوان دارند؛ اما آنان ناسپاس و کفران کننده ی نعمت های خدا بودند و این امر باعث گرفتن نعمات از شهر آنها شده است. اهالی قریه نه صالح و نه مصلح هستند و به همین دلیل عذاب دنیوی و اخروی یا ظاهری و باطنی بر آنها نازل می شود (۶ انعام، ۱۲-۱۴ محمد، ۱-۱۰ حشر، ۱۴۱-۱۵۹ شعراء). ساکنین قریه، صاحب مکنت و گوش و چشم و فهم هستند ولی از هیچ یک در راه دین و فهمیدن حق استفاده نمی کنند یعنی آنها به دلیل سنگدلی و کوردلی اهل فهم و تفقه در دین نیستند... آنها به دلیل اخلاق های حیوانی، حیوان های انسان نما هستند که اهل پند و عبرت نیستند (آیه ۲۱-۲۸ احقاف، ۴۱-۶۲ فرقان) و مردمی بدعهد و پیمان شکن (پیمان شکن) و منافق هستند که وعده های دروغین به خود و دیگران می دهند و اهل دروغ و فریب خود و دیگران هستند (۶۳-۸۲ یوسف، ۱۱-۱۷ حشر، ۵۶-۶۵ اسراء، ۱۹۲-۲۲۷ شعراء). افرادی منفعت طلب و سودجو هستند که کارهای خود را به قصد ریا انجام می دهند و از اموال یکدیگر سرقت می کنند و اهل کم فروشی و کم گذاشتن در پیمان و معامله (ایه ۱۷۶-۱۹۱ شعراء) هستند و اینها همه جلوه های فساد بر روی زمین می باشد (آیه ۴-۵ اعراف، ۶۳-۸۲ یوسف، ۱۴-۴۰ عنکبوت، ۱۴۱-۱۵۹ شعراء). دوستی و همنشینی و اطاعت از شیطان (ایه ۵۶-۶۵ اسراء، ۴۷-۵۹ کهف)، راه و رسم زندگی آنهاست و شیطان در همه ی عرصه های زندگی از جمله در اموال و اولاد شریک آنهاست. به همین سبب افتخار واهی به کثرت اموال و اولاد دارند (۳۱-۵۴ سبأ و ...). آنها به دلیل دوستی با شیطان و وسوسه های او بخیل و خسیس هستند و اهل سخاوت و مهمان نوازی و یتیم نوازی و انفاق نیستند (۶۰-۸۲ کهف) و صاحبان دل های مریض و سنگدل هستند و به همین دلیل دوستی ندارند و مردمی متفرق (هم در ظاهر و هم در باطن) هستند (۱۱-۱۷ حشر، ۱۰-۲۱ سبأ). اهالی قریه، اهل حرف هستند نه عمل (۱۹۲-۲۲۷ شعراء) و گفتارشان با کردارشان یکی نیست و دورویی و نفاق و دروغ (آیه ۶۳-۸۲ یوسف، ۱۱-۱۷ حشر، ۵۶-۶۵ اسراء، ۱۹۲-۲۲۷ شعراء) در کارهایشان سرشار است. آنها اهل حرص و طمع (آیه) هستند و برای رسیدن به اموال زیاد شتاب و عجله دارند و به همین خاطر به روزی حرام روی می آورند و از آن طریق ارتزاق می کنند، آنها همیشه گرسنه هستند چون زیاده خواه هستند و روحیه قناعت ندارند و همچنین ترس در وجودشان رخنه دارد و آرامش خاطر و امنیت ندارند. در این شهرها به این دلیل که گناه زیاد انجام می شود و مردم به صورت گروهی و دست جمعی کافر هستند (۹۸-۱۰۰ یونس) و به خدا ایمان ندارند و کفران نعمت های او را می کنند. کفران نعمت از ویژگی های اخلاقی و رفتاری مردم قریه می باشد و از جمله اعمالی است که باعث می شود نعمت به صورت های گوناگون از انسان گرفته شود و آرمان شهر تبدیل به یادآرمان شهر گردد: «از بین رفتن سرزمین حاصل خیز و باقی ماندن زمین خشک و لم یزرع با گیاهان تلخ و شوره زار و افزایش فاصله بین شهرها و از بین رفتن امنیت بین جاده ایی از نمودهای این کفران می باشد. در صورتی که قبل از کفران نعمت فاصله شهرها به طور مساوی بین هم تقسیم شده بود. حرکت در شب و روز در این قریه ها با امنیت و به راحتی صورت می گرفت ولی بعدها این نعمت از آنها گرفته شد» (ترجمه تفسیر المیزان، ج ۱۶، ۵۴۹).

بنابراین قبل از کفران نعمت، میوه ها فراوان، نزدیکی قریه ها به هم، امنیت راه ها و راحتی سیر و سفر و فراخی زندگی در شهرها وجود داشت که در کل شهری پاکیزه و ملایم طبع و حاصل خیز را تشکیل می داد و با کفران نعمت، همه ی این نعمت ها از آنها گرفته شد. این توصیفات در آیات ۱۰-۲۱ سبأ آمده است. کفران نعمت (آیه ۶ و ۷ انعام) باعث نزول بلاهای پنهان و آشکار در شهر می شود که عدم امنیت و قحطی و گرسنگی و .. از شمار آنها است. مصداق نزول بلا در شهرهای

معاصر، می تواند خشکسالی، تغییر در سیستم آب و هوا، الودگی، گرانی، بی تفاوتی مردم نسبت به یکدیگر و نسبت به اقوام نزدیک و دوستان، جابه جایی زیاد و دوری محل کار از محل زندگی و ... باشد. اینها همه ابتلاء ها و بلاهای دنیوی است ولی عذاب اصلی مردم قریه در دنیا، شقاوت مندی آنهاست که نتیجه آنها عذاب آخرتی خواهد شد (ترجمه تفسیر المیزان، ج ۷، ۲۲).

با توجه به ویژگی‌های که برای مردم قریه ذکر شد و سبک زندگی آنها را مشخص کرد و همچنین با توجه به آنچه در شهرهای معاصر و موجود در حال مشاهده می باشد و آمارهایی که در هر یک از فسادهای اجتماعی و اقتصادی و ... از جامعه گرفته می شود می توان گفت که مردم شهرهای معاصر نیز دارای مشخصات قریه هستند و سبک زندگی آنها را دنبال می کنند بنابراین شهرهای امروزه ما بیشتر رو به سوی پادآرمان شهر (قریه) دارد و با آرمان شهر فاصله دارد. در ادامه، آیاتی جمع آوری شده است که تکمیل کننده مفهوم قریه می باشد و واژه قریه را به تفصیل شرح می دهد و مفهوم آن را روشن و ویژگی‌های آن را بیان می کند. این ویژگی‌ها در سه دسته مردم، حکومت و قانون تقسیم بندی شده است.

ویژگی مردم قریه: ویژگی های اعتقادی - اخلاقی - رفتاری ساکنین قریه (کافرین و ظالمین)

ویژگی‌های مردم قریه شامل ویژگی‌های اعتقادی (باورها) و اخلاقی - رفتاری مردم می باشد که در جدول شماره سه به آنها پرداخته شده است. ویژگی‌های ساکنین قریه به طور غیرمستقیم بر ویژگی‌های کالبدی شهر اثر می گذارد و شکل دهنده کالبد پادآرمان شهر می باشد.

جدول ۳

ویژگی اعتقادی - اخلاقی - رفتاری مردم قریه

ویژگی	شاخص ها	آیات
اعتقادی و ارزشی کافرین و ظالمین	عدم ایمان به خدا، پیامبر و روز جزاء (توحید، نبوت و معاد) و تکذیب و تمسخر آن - شرک و کفر	۱۰۸ - ۱۱۵ بقره، ۲۸-۴۲ عبس ۲۲ نبا، ۳۷-۳۸ نازعات، ۵-۱۷ لیل، ماعون، ۶۷ توبه، ۱۹ هود، ۷ جاثیه، ۱۹-۲۳-۲۴ حدید، ۶-۷ فصلت، ۱۰-۱۱ ذاریات، ۳۴-۳۵ غافر، ۶۰ غافر، ۶ و ۷ و ۱۶ علق، ۲۸ محمد، ۷ جاثیه، ۸ - ۱۳ قلم، ۲۲ نبا، ۱۰۳-۱۰۵ کهف، ۶۷ توبه، ۹۶ یونس، ۱۹-۲۳-۲۴ حدید، ۲۰-۲۲ سجده، ۷ جاثیه، ۶ و ۷ و ۱۶ علق ۶۷ توبه، ۹۶ یونس، ۳۴-۳۵ غافر
	انکار خداوند و آیات او و پیامبرش و دروغ بستن بر آنها، پیروی از شیطان	
ویژگی اخلاقی و رفتاری مردم قریه	مقابله با حق (با آنکه حق را می شناسند)، دودل، شکاک نسبت به آیات خداوند، اهل جدال با آیات خداوند و اهل استکبار از عبادت خداوند	
	بی تقوایی، در برابر شر و بدی ناتوان و عامل به آن، متجاوز و گناهکار، طرفدار منہیات، اهل شراب و قمار، بی اصل و نسب، دنیاپرست و اهل آرزوهای دور و دراز، مردمی هوسران و خوش گذران	۱۰۷ نساء، ۸ - ۱۳ قلم، ۹۱ مائده ۳۷-۳۸ نازعات، ۶۳-۷۴ بقره ۵-۱۷ لیل، ۲-۳ صف ۱۹-۲۳-۲۴ حدید، ۴۴ فرقان
اخلاق فردی	افراط و تفریط در انجام کارها، اهل اسراف، کفور و ناسپاس نسبت به نعمت های خداوند: اهل عصیان و کفران، خریص و عجول و طمع کار؛ بی قرار و ناآرام و ناراحت و غمگین؛ اهل جدل؛ مغرور و متکبر	۶-۸ عادیات، ۶ و ۷ و ۱۶ علق ۳۴-۳۵ غافر، ۳۱ دخان، ۲۷ و ۳۷ اسراء ۱۹ معارج، ۳۷ انبیاء، ۴۱ فاطر ۱-۷ نوح، ۲۲ نبا، ۳۷-۳۸ نازعات ۲۷ و ۳۷ اسراء، ۴۱ فاطر، ۳۸-۴۲ عبس ۱۰۸ - ۱۱۵ بقره، ۲۲ نبا، ماعون، ۹۶ یونس، ۱۰-۱۱ ذاریات، ۶۷ توبه، ۲۰-۲۲ سجده، ۶ و ۷ و ۱۶ علق ۱۰۷ نساء، ۸ - ۱۳ قلم، ۱۴ مائده، ۲۷ و ۳۷ اسراء، ماعون
	اهل حرف نه اهل عمل حیوان های انسان نما مردمی جاهل و گمراه و حیران و غافل مردمی گمراه کننده، اهل عصیان و نسیان یاد خدا مردم ترسی نه خداترسی (اهل خیانت)، حسادت، فساد شهادت باطل، تبختر، خودبزرگ بینی، عربانی، تجسس و تمسخر و غیبت و ربا و ربا و نذول، اهل بدعت، اهل سوگند باطل، خیانت در امانت (خدا و رسول و مردم)، پیمان شکن، تفاخر به تکاثر مال و فرزند، عدم رعایت پیمانه و وزن و عیب گذاری بر اجناس مردم (بدمعامله)، ستمکار، اهل مکر و حیله، منافق، عدم رعایت عفت و حیا، اهل خودنمایی و تبرج (زنان)	۲۰-۲۴ توبه، ۱۹-۲۳-۲۴ حدید تکاثر، ۲۰-۲۴ توبه، ۱۹-۲۳-۲۴ حدید ۸۴-۸۵ هود، ۲۷ و ۳۷ اسراء ۲۲ نبا، ۱۹ هود، ۴ منافقون، ۶۷ توبه، ۷ جاثیه، ۴۱ فاطر ۲۳ احزاب ۲۷ و ۲۷ انفال

<p>۱۰۸-۱۱۵ بقره ۶۷ توبه، ۱۹-۲۳-۲۴ حدید، ۱۹ هود، ۲۵ حج، ۶۷ توبه ۲۷ و ۳۷ انفال ۳۲ زخرف، ۱۴ نوح</p>	<p>بازداشتن مردم از راه خدا و جلوگیری از ذکر خدا، خرج کردن اموال در راه سدکردن راه خدا، مانع انفاق در راه خدا، بخیل، امر به نهی و ناهی از معروف، تفرقه، بی تفاوتی نسبت به یکدیگر اختلاف طبقاتی برای سودجویی و احتکار ثروت، انواع فساد و انحرافات اجتماعی و اقتصادی و ...</p>	<p>قوانین و التزامات اجتماعی</p>
<p>۶-۷ فصلت، ۱-۶ مطفین</p>	<p>نپرداختن حقوق واجب مالی (خمس و زکات) عدم رعایت حقوق مردم (حق الناس)، فرار مالیاتی اهل کم فروشی</p>	<p>حقوق اجتماعی</p>
<p>۱۹ معارج، ۸-۱۳ قلم، ۹۱ مانده ۶۵ انعام، ۶۴ مانده، ۵۳ مومنون، ۱۳-۱۴ شوری ۲۷ و ۳۷ اسراء، ماعون</p>	<p>امتناع از خیر رساندن به مردم، منع مردم از ضروریات زندگی تکذیب‌گر، فرومایه و عیب جو، سخن چینی در بین مردم و فساد بین آنها، بددین و خشن و بد اخلاق عداوت و دشمنی (تفرقه)، بی تفاوتی نسبت به یکدیگر، (خویشاوند، یتیم و فقیر و در راه مانده) دیکتاتوری، خفقان، روابط خصمانه</p>	<p>پیوند اجتماعی و همزیستی</p>

حکومت شهری در قریه

در قریه حکومت خائنین، ظالمین، جاهلین و... بر شهر است بر عکس آرمان شهر که حکماء و فضلا بر شهر حکومت می‌کنند و خلیفه... و نماینده او حاکم شهر می‌باشند. بنابراین در قریه حاکم فردی جاهل، طمع کار و مکار، دنیاپرست و مال دوست، مستبد و ظالم و... می‌باشد. او نسبت به مردم نامهربان و ناشکیبا است و در هر کاری منافع خود را در نظر می‌گیرد. قوانین چنین حاکمی بر اساس منفعت طلبی او تعریف می‌شود. عدالت در دستگاه حکومت او تعریفی ندارد و نسبت به خداوند کافر و مشرک است. چنین حکومتی مردم را در انجام امور شر یاری می‌کند و بستر را برای ظلم و ستم و گناه و بی عدالتی فراهم می‌کند (آیه ۱۶-۱۷ اسراء، ۱۱۶-۱۱۷ هود، ۹-۲۲ اسراء ۳۱-۵۴ سبا).

قوانین قریه

قوانین قریه بر اساس منفعت طلبی (سود بیشتر) تعریف می‌شود و عدالت جایی در قوانین این شهر ندارد. در این شهر مردم برای رسیدن به هدف خود، به هر کاری دست می‌زنند و از هر روشی استفاده می‌کنند. بنابراین در این شهر حق و حقیقت معنی ندارد و به گونه ای دیگر تعریف می‌شوند. در این شهر فقط سود و منفعت است که حرف اول را می‌زند و تنظیم کننده ی نظام اجتماعی و اقتصادی افراد می‌باشد. در قریه، مردم برای رسیدن به منفعت بیشتر، حق را می‌پوشانند و در این راه ظلم بیشتری را مرتکب می‌شوند و از هیچ ظلم و ستمی دریغ نمی‌کنند. این در حالی است که در آرمان شهر، قانون الهی (کلام الهی، قول و فعل معصوم) حکمفرماست و قانون مدنی منطبق با آن تنظیم می‌شود ولی در قریه قانون مادی و زمینی که از طرف حاکم وقت تبیین می‌گردد حکمفرماست.

بنابراین با توجه به این توصیفات، قریه؛ شهری است که مردم بی ایمان (عدم ایمان به خدا و معاد و نبوت) و بی عمل (عدم تقوا و پرهیز از گناه) یا با ایمان و بی عمل در آن زندگی می‌کنند و بر اساس این اعتقادات مشی می‌کنند. حاکم شهر نیز فردی ظالم و گمراه می‌باشد که بر اساس منفعت نه عدالت بین مردم حکم می‌کند و مردم را به سمت ظلم و ستم و گناه سوق می‌دهد و بستر را برای این اعمال فراهم می‌کند. قوانینی که در قریه اجرا می‌شود، قوانینی است که پشتوانه ای برای اعمال و افکار مردم قریه می‌باشد و این قوانین خلاف شرع و حکم الهی می‌باشد نظیر رانت، رشوه و... . کالبد شهر بر اساس سبک زندگی مردم، حاکم شهر و قوانین مربوطه آن شکل می‌گیرد.

تطبیق پاد آرمان شهر قرآنی با آراء فارابی در زمینه شهر:

ویژگی‌های آرمان شهر و پادآرمان شهرهای فارابی برگرفته از قرآن می‌باشد و با ویژگی‌هایی که از قرآن درباره شهر (آرمان شهر: بلد^۱ و پادآرمان شهر: قریه) استخراج گردیده است مطابقت دارد که قرآن به صورت دقیق تر و کامل تر و پیچیده تر، ویژگی‌های آرمان شهر و همچنین پادآرمان شهر را تشریح کرده است و فارابی با اقتباس از قرآن، آرمان شهر و پادآرمان شهرهای خود را

^۱ در مقاله شهر اسلامی؛ تخیل یا واقعیت، توصیفات بلد آمده است.

به صورت کلی طبقه بندی نموده است و ویژگی‌های مهم آنها را برشمرده است. توانگری و سرمایه داری (ایه ۳۱-۵۴ سبا)، خوشی و لذت (ایه ۶۹-۷۸ غافر، ۱۱۵-۱۲۶ طه)، خودستایی و خودبرتری بینی (ایه ۲۱-۵۴ غافر)، سلطه و چیره گی (ایه ۱-۷ نوح، ۲۲ نبا، ۳۷-۳۸ نازعات، ۸-۱۳ قلم، تکاثر ۲۰-۲۴ توبه و ۱۹-۲۳-۲۴ حدید) و آزادی بی حد و حصر (۳۴-۳۵ غافر، ۳۱ دخان) از ویژگی‌های قریه قرآنی است که فارابی در قالب مدینه‌های جاهله و فاسقه به آن‌ها اشاره کرده است. همچنین در مدینه فاضله فارابی، رئیس مدینه (پیامبر یا امام) مقدم بر مدینه است و وجود و دوام شهر، قائم به اوست که در قرآن نیز یکی از ویژگی‌های اصلی شهر حاکم شهر است که در دعای جامعه کبیره در مفاتیح الجنان نیز از امامان معصوم به عنوان ارکان بلاد نام می برد و همچنین امام سجاد در صیغه سجاده از امامان به عنوان نشانه‌ای برای بندگان و مشعلی فروزان در شهرها یاد می کند (صحیفه سجاده، دعای ۴۷: ۱۵۳). اگر حاکم و حکومت شهری فاسق و فاسد باشد شهر را به سمت پادآرمان شهر سوق می دهد و اگر حاکم و حکومت شهری الهی باشد شهر و مردم شهر را به سمت مدینه فاضله و آرمان شهر سوق خواهد داد. بنابراین هم قرآن و هم فارابی، حضور امام معصوم را زمینه ساز تحقق مدینه فاضله و آرمان شهر می دانند که این امر در زمان حضرت حجت و حکومت موعود جهانی او محقق خواهد شد.

در نظریه مدینه فاضله فارابی و هم چنین در نظریه قرآن درباره آرمان شهر، به ویژگی های مردم (اعتقاد توحیدی و اخلاق و رفتار نیک) و تعاون آنها در امر نیک برای تحقق آرمان شهر نیز اشاره شده است.

تطبیق آرمان شهر قرآنی با شهر معاصر: آنچه در شهرهای معاصر ما بیشتر حضور و ظهور دارد با پادآرمان شهر قرآنی تطابق پیدا می کند تا آرمان شهر قرآنی.

در شهرهای معاصر در تطبیق با یافته های قرآنی زمینه پادآرمان شهر بیشتر دیده می شود و شهر رو به سوی قریه دارد و تمایل آن به سمت پادآرمان شهر است؛ اگرچه در این قریه گروهی نیز ویژگی‌های ساکنین آرمان شهر قرآنی (بلد) و مدینه فاضله فارابی را دارا هستند. از تطبیق آمارها و اسناد و مدارک و مشاهدات میدانی شهرهای معاصر با استنتاج های قرآنی در زمینه پادآرمان شهر جدول شماره ۴ به دست آمد که نمونه ای از ویژگی های شهر امروز در قیاس با قریه می باشد:

جدول ۴

تطبیق و مقایسه پادآرمان شهر قرآنی با شهر معاصر و آرمان شهر قرآنی

ویژگی‌های پادآرمان شهر قرآنی	ویژگی‌های غالب شهر معاصر	آرمان شهر قرآنی
ضعف در ایمان یا بی ایمانی	ضعف در ایمان یا انکار خداوند/	اعتقاد به خداوند
(عمل سوء)	بی عملی و بد عملی و بی تقوایی	تقوای الهی
بی توجهی به نماز	کاهل نماز / یا ...	نماز به عنوان رکن دین و اهمیت به آن
تفرقه و دشمنی	غربت و بی تفاوتی و سردی و عدم ارتباط بین مردم/ نبود روابط برادرانه	صفا و صمیمیت و همبستگی و ارتباط اجتماعی بین مردم (روابط برادری)
دروغ، دزدی، ربا، رشوه، رانت و... در امور اقتصادی	عدم رعایت قوانین شرعی و حقوقی در امور اقتصادی/	کسب روزی حلال و طیب و پاک و پرداخت خمس و زکات
مشارکت و همکاری در امور شر و اثم	عدم همکاری و تعاون در امور؛ ظلم / عدم اتحاد و تعاون	اتحاد و همدلی و مشارکت فعالانه مردم در انجام امور خیر اجتماعی (تعاون)
بخل و حسد	کینه و تنگ نظری نسبت به هم/ به جای مهرورزی و نیکی به ...	انفاق و احسان به یکدیگر
تفرعن و تفاخر	خودبزرگ بینی و خودپرستی/	ساده زیستی و خضوع و خشوع و ...
سبقت در مال اندوزی (حرص و طمع) مخصوصاً در میان حاکمان شهر	مال اندوزی در میان حاکمان و مردم/ نبود زهد و قناعت	سبقت در کار خیر و عمل صالح و ...
فساد در زمین	(فساد اخلاقی، اجتماعی، اقتصادی، سیاسی، زیست محیطی، کالبدی نظیر تراکم فروشی و .../ یا ...	آبادانی و عمران زمین
بیماری های روحی و روانی و همچنین جسمی در شهر	بیماری و آلودگی و پریشانی و اضطراب در شهر / نبود سلامت روانی	سلامت جسمی و روحی و روانی در شهر
و ...	و ...	و ...

بنابراین چهره شهرهای امروزی که در نتیجه ذات شهر شکل می‌گیرد، چهره‌ای با غلبه پادآرمان شهری می‌باشد. شهرهای موجود عصر ما، شهر سود و سرمایه و سرعت است نه شهر آرامش و سکنی. در این شهرها مردم به دنبال خوشی و لذت زودگذر، اندوختن مال و ثروت، آزادی بدون مرز و آسایش هستند. در این شهرها مردم به دنبال سلطه بر یکدیگر و مورد ستایش و توجه قرار گرفتن هستند و برای رسیدن به این اهداف از هیچ روش و منشی کوتاهی نمی‌کنند. بنابراین این افراد نه در اعتقاد و نه در عمل پای بند به دین اسلام هستند و حرکت رو به نزول را ادامه می‌دهند و این نزول تا زمان ظهور حضرت حجت (عج) و برپایی حکومت حق او ادامه خواهد داشت. بنابراین اثبات پادآرمان شهری شهرهای معاصر، دلیلی بر اثبات ظهور منجی در آخر الزمان و برپایی مدینه فاضله و آرمان شهر به دست او می‌تواند باشد.

نتیجه‌گیری

با توجه به پژوهش‌های انجام شده در زمینه پادآرمان شهر قرآنی، قریه، پادآرمان شهر قرآنی است که مردم آن مؤمن نیستند و اهل عمل صالح نمی‌باشند یا مردمی هستند که به اصطلاح ایمان دارند ولی به این ایمان عمل نمی‌کنند. با توجه به آیات قرآنی، ساکنین قریه در مرحله اول به توحید و معاد و نبوت و امامت ایمان ندارند و منکر آن هستند. اهل عصیان و سرکشی و طغیان هستند و غرور و نخوت و تکبر و کفر و ویژگی اخلاقی آنهاست. ویژگی دوم مردم قریه؛ انتخاب زندگی دنیا و بسنده کردن به آن و بهره‌گیری از آن می‌باشد. آنان اهل شقاوت و بدبختی و خسران و فسق و فجور و فساد بر روی زمین (مفسد و فسادانگیز) هستند. ستمکاری و ظلم (چه مردم چه صاحبان شهر) روش و منش آنهاست. اهل اصرار بر اعمال سوء و گناه هستند. در قریه ثروتمندان مست شهوت و قدرت بر شهر حکومت دارند نه فضلا و این بستر هلاکت آنها را فراهم می‌کند. پیشوایان شهر راه فسق و تبه کاری و ظلم و نیرنگ و گمراه کردن را در پیش می‌گیرند و زمینه را برای گمراه کردن مردم در شهر فراهم می‌کنند. اهالی قریه، مردمی هستند که از حدود الهی تجاوز می‌کنند و اهل اسراف هستند و از قانون فطرت منحرف می‌شوند و سفیه و نادان و جاهل و غیر منطقی و سنگدل و کوردل هستند. افرادی منفعت طلب و سودجو هستند به همین دلیل اهل کم فروشی و ربا و غش در معامله، دزدی، دروغ و فریب و... هستند. آنها منافق و پیمان شکن هستند. آنان مردمی هستند که به دنبال خوشی بیشتر، مال و ثروت افزون تر، آزادی بی حد و حصر، سلطه بیشتر و ستایش فراگیرتر هستند. فارابی نیز از این ویژگی‌های قرآنی در پادآرمان شهرهای خود (مدینه جاهله و فاسقه و ضاله) نام می‌برد و این شهرها را بر اساس این ویژگی‌ها طبقه‌بندی می‌کند و هر دسته از ویژگی‌ها را به یک شهر نسبت می‌دهد. مثلاً مدینه نذله به دنبال دنیا و اندوختن ثروت می‌باشد. مدینه خست به دنبال خوش‌های مادی و خیلی است و هدف را در خوش‌گذرانی بیشتر می‌داند. مدینه کرامیه و تغلیبه به دنبال ستایش بیشتر و سلطه بیشتر می‌باشند و مدینه آزادی که به دنبال آزادی بی چون و چرا و بی حد و حصر و بدون قانون می‌باشد که همه این ویژگی‌ها در قرآن و پادآرمان شهر قرآنی آمده است.

ویژگی‌های ذکر شده در پادآرمان شهر قرآنی و همچنین مدینه‌های غیر فاضله فارابی در شهرهای معاصر اسلامی ما نیز مشهود است. به‌عنوان مثال، در شهرهای معاصر کنونی برخی از مردم به ظاهر به عقاید اسلامی ایمان دارند ولی در عمل این گونه رفتار نمی‌کنند و بر خلاف عقاید و احکام و اخلاق اسلامی رفتار می‌کنند و ایمان آنها عملی نشده است و به باطن آنها نفوذ نکرده است. بنابراین چهره شهرها حالت دوگانه پیدا کرده است و تلفیقی از آرمان شهر و پادآرمان شهر قرآنی شده است که بیشتر به سمت قریه قرآنی تمایل دارد. در این شهرها، نه چهره مردم شهر حاکی از خوی الهی و انسانی و اسلامی است و نه کالبد شهر که تحت تاثیر این روند شکل گرفته است.

برخی از قوانینی که در شهرهای کنونی وضع می‌شود با قوانین قرآنی و اسلامی متفاوت است. در شهرهای معاصر تراکم فروشی، آسمان فروشی، اشرافیت و عدم رعایت حریم و... وجود دارد که به دلیل عدم رعایت قاعده لاضرر و لاضرار، قاعده ترجیح اهم در مورد تراحم و... خلاف قوانین اسلامی - قرآنی می‌باشد. انواع فساد در شهرهای بزرگ در حال وقوع می‌باشد نظیر فساد زیست محیطی نظیر آلودگی هوا (افزایش استفاده از وسایل نقلیه) و الودگی آب، فساد کالبدی نظیر تراکم فروشی بیش از اندازه در شهر (انبوه سازی و برج سازی)، حضور مال‌ها در شهر و جلوگیری از تنوع و اختلاط کاربری در شهر و بر هم زدن نظم و اعتدال در شهر و...، فسادهای اخلاقی و رفتاری نظیر تجمل‌گرایی و خودنمایی و تفاخر، از رونق افتادن مساجد و... که همه بر عکس قوانین قرآنی می‌باشد و بستر ساز پادآرمان شهر قرآنی است.

قرآن درباره ویژگی‌های پادآرمان شهر قرآنی بیشتر به سبک زندگی و ویژگی‌های اعتقادی و اخلاقی و رفتاری مردم قریه و همچنین حاکمان شهر می‌پردازد و به ندرت به ویژگی‌های کالبدی شهر می‌پردازد ولی نتیجه این ویژگی‌های انسانی، ویژگی‌های کالبدی خواهد شد. که ما باید برای تحقق آرمان شهر با شناسایی ویژگی‌های پادآرمان شهر از این ویژگی‌ها پرهیز و دوری کنیم. از تطبیق شهرهای معاصر با ویژگی‌های پادآرمان شهر قرآنی به این نتیجه رسیدیم که شهرهای معاصر ما رو به سوی قریه دارد بنابراین اگر سبک زندگی خود را تغییر ندهیم و ویژگی‌های اعتقادی و اخلاقی خود را اصلاح نکنیم به پادآرمان شهر خواهیم رسید. پادآرمان شهری که توسط قرآن و اندیشمندی نظیر فارابی به تصویر کشیده شده است. برای ایجاد یک آرمان شهر اسلامی، مدینه فاضله و یا بلد باید از اعتقادات جاهلانه هجرت کنیم و مومن شویم و عمل صالح به جا آوریم تا کالبد شهر نیز اصلاح گردد و در مسیر رشد قرار بگیرد. برای رسیدن به این مرحله باید سه رکن اصلی شهر یعنی مردم، حکمروایی و قانون، ساختار وجودی خود را بر اساس اندیشه قرآنی اسلام پایه ریزی کنند که این امر در زمان ظهور و تشکیل حکومت عادلانه او به بهترین شکل محقق خواهد شد ولی در حال حاضر، ما نیز باید از هر گونه تلاشی برای تحقق این سه گانه دست برداریم. وضعیت آشفته حکومت شهری، مردم و قانون‌هایی که در شهر اجرا می‌شود، زمینه تحقق آرمان شهر را با سختی رو به‌رو می‌کند که از چالش‌های پیش روی این مسئله‌هاست.

منابع

- اصیل، حجت الله. (۱۳۹۳). *آرمان شهر در اندیشه ایرانی*. تهران: نشر نی.
- توفیقی، حسین. (۱۳۹۱). *شهر خدا*. نوشته سنت آگوستین، قم: دانشگاه ادیان و مذاهب.
- بحرینی، حسین و ولدخانی حامد. (۱۳۹۷). *دهکده شهری: الگویی برای سکونتگاه پایدار*. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- برخورداری، عارف. (۱۳۹۴). *درآمدی تطبیقی بر ماهیت مدینه فاضله در آرای فارابی و خواجه نصیرالدین طوسی*. فصل نامه سیاست، (۲)۴۵، ۵۱۲-۴۹۵.
- پورمحمدی، مرضیه، بحرینی، حسین و داوودپور، زهره. (۱۳۹۸). *شهر اسلامی: تخیل یا واقعیت*. دانش شهرداری، (۲)۳، ۳۳-۴۷.
- شاکر، کمال مصطفی. (۱۳۹۲). *ترجمه خلاصه المیزان علامه طباطبایی* (۴ جلد). مترجم فاطمه مشایخ. تهران: اسلام.
- طباطبایی، سید محمد حسین. (۱۳۸۶). *تفسیر المیزان* (۲۰ جلد). ترجمه سید محمدباقر موسوی همدانی. قم: دفتر انتشارات اسلامی.
- انصاریان، حسین. (۱۳۹۶). *صحیفه سجادیه (مجموعه مناجات‌های امام سجاده ع)*. تهران: مرکز طبع و نشر قرآن کریم.
- عمید، حسن. (۱۳۹۰). *فرهنگ عمید*. تهران: انتشارات امیرکبیر.
- ملکشاهی، حسن. (۱۳۸۹). *السیاسه المدنیه*. نوشته ابونصر فارابی، تهران: سروش.
- قرآن کریم. (۱۳۸۲). ترجمه محمد مهدی فولادوند. تهران: دارالقرآن الکریم.
- قمی، عباس. (۱۳۸۲). *فرهنگ واژگان قرآن کریم*. مترجم غلامحسین انصاری. تهران: نشر بین الملل.
- قمی، عباس. (بی تا). *مفاتیح الجنان*. مشهد: نشر آستان قدس رضوی.
- حبیبی، محسن. (۱۳۹۲). *شهرسازی تخیلات و واقعیات* (نوشته فرانسواز شوای). تهران: دانشگاه تهران.
- طوسی، خواجه نصیرالدین. (بی تا). *اخلاق ناصری*. ویرایش مجتبی مبنوی و علیرضا حیدری. تهران: نشر خوارزمی.
- لینچ، کوین. (۱۹۱۸). *تئوری شکل شهر*. ترجمه سید حسین بحرینی (۱۳۸۱). تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- مجلسی، محمدباقر. (بی تا). *بحارالانوار* (۱۱۰ جلد). ج ۱۲. تهران: شرکت طبع بحار الانوار.
- مجلسی، محمدباقر. (بی تا). *بحارالانوار*. ج ۱۳. ترجمه علی دوانی. بی تا.
- مکارم شیرازی، ناصر. (۱۳۷۱). *تفسیر نمونه* (۲۸ جلد). تهران: دار الکتب الإسلامیه.
- معین، محمد. (۱۳۹۲). *فرهنگ معین* (۶ جلد). تهران: انتشارات امیرکبیر.
- مور، توماس. (۱۵۱۶). *آرمان شهر*. ترجمه داریوش آشوری و نادر افشار نادری (۱۳۶۱). تهران: انتشارات خوارزمی.
- نرم افزار جامع تفاسیر نور (۳).
- نقی زاده، محمد. (۱۳۸۷). *شهر و معماری اسلامی (تجلیات و عینیات)*. اصفهان: انتشارات مانی.

References

- Amid, H. (2011). *Farhang-i 'Amid* [‘Amid Dictionary]. Tehran: Intisharat-i Amir Kabir. (Original work published in 1997). (in Persian)

- Ansariyan, H. (trans.) (2017). *Sahifa Sajjadiyya: majmu'ih munajat-hayi Imam Sajjad* [The Sajjadi Book: collected supplications of Imam Sajjad]. Tehran: Markaz-i Tab' va Nashr-i Qur'an Karim. (in Persian)
- Asil, H. (2014). *Armanshahr dar andishi-yi Irani* [Utopia in Iranian thought]. Tehran: Nashr-i Ney. (In Persian)
- Bahrayni, H. and Valadkhani, H. (2018). *Dihkadi-yi shahri: ulguyi barayi sukunatgah-i paydar* [Urban Village: A Model for Sustained Residence]. Tehran: University of Tehran Press. (in Persian)
- Barkhurdari, 'A. (2015). Daramadi tatbiqi bar mahiyyat-i madini-yi fazilih dar ara-yi Farabi va Khwajih Nasir al-Din Tusi [a comparative introduction to the nature of the virtuous city in the views of Farabi and Khwaja Nasir al-Din Turi]. *Faslnami Siyasat*, 45(2). (in Persian)
- Habibi, M. (Trans.). (2013). *Shahrsazi, takhayyulat va vaqi'iyat* [Urbanization, imaginations and realities] by Françoise Choay. Tehran: University of Tehran. (in Persian)
- Jami'-i Tafasir-i Nur software (3).
- Lynch, K. (2002). *A theory of good city form*. Sayyid Husayn Bahrayni (Trans.). Tehran: University of Tehran Press. (Original work published in 1918) (in Persian)
- Majlisi, M.B. (n.d.). *Bihar al-Anwar* [The seas of the lights]. vol. 12. Tehran: Shirkat-i Tab'-i Bihar al-Anwar. (in Arabic)
- Majlisi, M.B. (n.d.). *Bihar al-Anwar* [The seas of the lights]. vol. 13. 'Ali Davani (trans.). n.p.:n.p. (in Persian)
- Makarim Shirazi, N. (1992). *Tafsir-i nimunih* [Exemplary exegesis]. 28 volumes. Tehran: Dar al-Kutub al-Islamiyya. (Original work published in 1992). (in Persian)
- Malikshahi, H. (trans.) (2010). *Al-Siyasat al-Madaniyya* [Urban Politics] by al-Farabi. Tehran: Soroush. (Original work published in 1997). (in Persian)
- More, T. (1982). *Utopia*. Dariyush Ashuri and Nadir Afshar Nadiri (Trans.). Tehran: Intisharat-i Khwarazmi. (Original work published in 1516) (In Persian)
- Mu'in, M. (2013). *Farhang-i Mu'in* [Mu'in dictionary]. 6 volumes. Tehran: Intisharat-i Amir Kabir. (Original work published in 1971). (in Persian)
- Naqizadieh, M. (2008). *Shahr va mi'mari-yi Islami: tajalliyyat va 'ayniyyat* [City and Islamic architecture: manifestations and exemplifications]. Isfahan: Intisharat-i Mani. (in Persian)
- Purmuhammadi, M., Bahrayni, H., and Davudpur, Z. (2019). *Shahr-i Islami; takhayyul ya vaqi'iyat* [Islamic city; imagination or reality]. *Danish Shahrsazi*, 3(2), 33-47. (in Persian)
- Qumi, 'A. (2003). *Farhang-i vazhigan-i Qur'an-i Karim* [Dictionary of the Words of the Noble Qur'an]. Translated by Ghulamhusayn Ansari. Tehran: Nashr Bayn al-Milal. (in Persian)
- Qumi, 'A. (n.d.). *Mafatih al-jinan* [Keys to the Heaven]. Mashhad: Nashr-i Astan-i Quds-i Razavi. (in Arabic and Persian)
- Shakir, K. M. (2013). *Tarjumi-yi Khulasi-yi al-Mizan 'Allamih Tabataba'i* [Translation of a summary of the balance by 'Allama Tabataba'i]. (Four volumes). Translated by Fatimih Mashayikh. Tehran: Islam. (in Persian)
- Tabataba'i, S.M.H. (2007). *Tafsir al-mizan* [Quranic exegesis of the balance]. (20 volumes). Translated by Sayyid Muhammad Baqir Musavi Hamadani. Qom: Daftar-i Nashr-i Islami. (in Persian)
- The Qur'an. (2003). Translated by Muhammad Mahdi Fuladvand. Tehran: Dar al-Qur'an al-Karim. (in Arabic and Persian)
- Towfiqi, H. (trans.) (2012) *City of God* by St. Augustine. Qom: University of Religions and Denominations. (in Persian)
- Tusi, Khwaja Nasir al-Din. (n.d.). *Akhlaq-i Nasiri* [Nasiri Ethics]. Mujtaba Minavi and Alireza Haydari (Ed.). Tehran: Nashr-i Khwarazmi. (in Persian)